

Література

1. Рефоматский А. А. Пролегомены интонации // Фонологические этюды. – М., 1975.
2. Брызгунова Е. А. Звуки и интонация русской речи. – М., любое издание.
3. Иванова-Лукьянова Г. Н. Культура устной речи. – М., 2000-2006.
4. Иванова-Лукьянова Г. Н. Когнитивный характер ритмики стихов М. Цветаевой // Язык как творчество. – М., 1997.

Іванюк Н. М.

МОДИФІКОВАНІ ДІЄСЛОВА З ДОМІНУЮЧОЮ СЕМОЮ ОПЕРАЦІЙНОГО ПОРІВНЯННЯ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

Дієслова порівняння згадувалися чи докладніше аналізувалися у різних аспектах, а саме:

- у зв'язку з проблемами словотвору [2, с. 81-99; 4, с. 48-62, 99-126];
- при моделюванні каузативного словотвору на матеріалі німецької мови (різні моделі описано у праці М. С. Танненцапфа ще 1964 року, де серед інших називаються моделі компаративних (*verschönern*) та позитивних (*verschönen*) утворень [3, с. 11-15];
- при розподілі дієслів на різні семантичні класи [12; 13, с. 363-404, 446-468];
- при системно-структурній характеристиці дієслів групи «*schätzen*» в аксіологічно-оцінному аспекті [1, с. 61-62];
- при семантичній категоризації дієслів з урахуванням зв'язків «відношення до – після» («*vorher – nachher Relation*») у кореляції з процесом людської діяльності, де дієслова порівняння 'розгалужені' за різними модельними групами: модель існування індивіда/об'єкта (*Individuen – Objekt – Existenz – Modell*), модель властивостей та відношень (*Eigenschaften – und – Relationen – Modell*), модель пізнання (*Erkenntnismodell*), модель діяльності (*Handlungsmodell*) та ін. [7].

Проте об'єктом окремого дослідження дієслова порівняння не слугували. Не розглядалися вони у семасіологічному аспекті, а саме у плані виявлення взаємодії сем у семантичній структурі їх значення, не вивчалися дієслова порівняння і в плані міжкатегорійних взаємозв'язків. Це і зумовило актуальність нашого дослідження.

Мета дослідження: виявлення та аналіз системно-структурних та комунікативно-функціональних характеристик модифікованих дієслів з домінуючою семою ОП.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань:**

- розробити класифікацію дієслів ОП відповідно до структури функціонально-семантичного поля (ФСП) порівняння;

- дослідити модифіковані дієслова із семантикою процедурності операції порівняння;
- проаналізувати дієслова в плані кореляції їх логіко-семантичної та синтаксичної валентностей.

Поняття порівняння передбачає як процедурність операції порівняння, так і декларативність порівняльних відношень, що слугує основою структурування ФСП порівняння на два мікрополя і виділення двох субкласів: дієслів операційного порівняння (ОП) і результативного порівняння (РП).

Клас дієслів ОП не є однорідним, оскільки відповідна сема має у семантичній структурі цих дієслів неоднаковий статус, що зумовило їх розподіл на три групи:

- 1) дієслова з домінуючою семою ОП;
- 2) модифіковані дієслова з домінуючою семою ОП;
- 3) дієслова з імпліцитною семою ОП.

До групи модифікованих дієслів із домінуючою семою ОП належать: *gegenüberstellen, nebeneinander stellen, aneinander halten, nebeneinander legen, nebeneinander setzen, gegeneinander halten, (gegeneinander) abwägen, erwägen, messen, danebenhalten, zusammenhalten*.

З вихідним значенням ці дієслова та словосполучення позначають конкретно-практичні дії, спрямовані на вимірювання, примірювання, зважування. Внаслідок модифікації їх значення вони перейшли у клас ментальних дієслів та позначають розумову діяльність порівняння у супроводі інших дій – дій, які позначаються дієсловами *betrachten, prüfen (prüfend nebeneinander stellen, betrachtend gegenüberstellen, prüfend gegeneinander abwägen, prüfend nebeneinander halten usw.)* чи дієсловами *betrachten* та *werten (betrachtend oder wertend nebeneinanderhalten)* [6, с. 754].

Серед них виділяються:

- складні дієслова (Dekomposita), першою складовою частиною котрих виступають слова *daneben-, zusammen-* та *gegenüber-*, які у граматиці Duden трактуються як дієслівна прикладка (Verbzusatz). Вона не розглядається як член речення, а лише характеризує хід дії, котра позначається дієсловом, і, так би мовити, відтінює дію. «Обидві частини словосполучення є єдністю при просторовій дистантності ...Безпосередньо контактна позиція прикладки та дієслова в нефінітних формах та у підрядних реченнях із ввідним словом є дуже частою і безумовно сприяла зрощенню обох частин» [8, с. 347] (переклад мій. – І. Н.). Це певною мірою пояснює утворення зазначених декомпозицій;

- словосполучення, які за новим правописом пишуться окремо та належать до перехідної зони сталих словосполучень (dem Übergangsbereich fester Wortverbindungen) [10, с. 451]. Це утворення за моделлю «*прийменник + -einander + дієслово*». Незважаючи на написання окремо, вони не можуть розглядатися як два різних члени речення, оскільки формують одне лексичне значення;

- дієслова з префіксами (*erwägen*) та напівпрефіксами (*abwägen*).

Присутність у морфематичній структурі проаналізованих нами дієслів та словосполучень реціпрокового займенника-*einander* вказує на взаємонаправленість дій, що зазначається лексемами дієслів *halten, setzen, legen, stellen, abwägen*. Прийменники *neben-* (чи прономінальний прислівник *daneben-*), *an-*, *gegen-*, *gegenüber-*, *zusammen-* привносять просторові характеристики дієслівних дій або вказують на розміщення об'єктів у просторі.

Отже, у прямому значенні ці утворення позначають таким чином просторові розміщення об'єктів відносно один одного: поряд, навпроти, разом, про що свідчать дефініції слів *neben, an, gegenüber, gegen, zusammen*:

Ці прийменники/прислівники при своїй полісемічності корелюють на основі одного з своїх модифікованих значень, а саме значення порівняння: *im Vergleich zu, verglichen mit, gleich-, nahe-, übereinstimmend*.

Значення порівняння набувають і модифіковані дієслова з домінуючою семою ОП. Проаналізуємо деякі із них. Наприклад, у семантичній структурі дієслова *gegenüberstellen* містяться семи РП та ОП, які, актуалізуючись у відповідних контекстах, позначають ОП з акцентуванням уваги на протиставленні, а не подібності, або спрямованість ОП на встановлення саме відмінності. Це підтверджується вживанням цього дієслова в науковій та художній літературі. Наприклад:

1) ... *In unserer Abhandlung wird unter traditioneller Grammatik diejenige Grammatiktheorie verstanden, die von den frühesten Anfängen bis zu unserer Zeit Kontinuität bewahrt hat; innerhalb dieses Kontinuums kann natürlich eine Vielzahl von Etappen und Richtungen unterschieden werden. Gegenübergestellt wird die traditionelle Grammatik jenen neuen Richtungen der Grammatiktheorie, die jene kontinuierliche Verbindung mit früheren Grammatiktheorien ablehnen und die Erforschung des grammatischen Baues wie von einer tabula rasa aus, nur auf der Grundlage ihrer eigenen Methode, die sie für die einzig wissenschaftliche halten, neu beginnen* [5, с. 24].

Цей фрагмент наукового тексту є дефініційним визначенням поняття «*traditionelle Grammatik*» (традиційна граматики). Звертається увага на характерних особливостях «традиційної граматики» (*Kontinuität bewahrt hat*), допускається можливість розрізнення в рамках традиційно граматичного континууму різноманітних етапів та напрямків (*kann natürlich unterschieden werden*) й особливо наголошується (через інвертований порядок слів) факт протиставлення (*gegenübergestellt wird*) традиційної граматики ... тим граматичним течіям, які ігнорують принцип послідовності.

Дієслово «*gegenüberstellen*» активізує у даному фрагменті тексту сему РП, а саме сигналізує відношення відмінності, більше того, виражає полярність відношення відмінності: протиставлення. Тобто, з таким значенням воно мігрує в мікрополе РП.

Однак, якщо сема ОП не погашується, то, незважаючи на активізацію семи РП, ситуація з дієсловом *gegenüberstellen* характеризується як ситуація ОП, спрямованого на встановлення (або демонстрацію) відмінностей:

2) *Wir sind bei dem Gegenstandskatalog Sprechts davon ausgegangen, daß sich ein älterer Sprachbestand von einem jüngeren durch seine Unregelmäßigkeit abhebe. Was damit gemeint ist, wird sofort klar, wenn wir so eng zusammengehörige Wörter wie «Kater, Katze, Kätzchen», die sachlich wie sprachlich offensichtlich einer und derselben Kategorie angehören, einer völlig unregelmäßig gebildeten, aber sachlich genauso zusammengehörigen Wortgruppe gegenüberstellen: «Hengst, Stufe, Mähre, Fohlen». Diese Unregelmäßigkeit düfte auf ursprünglichsten Konkretismus zurückgehen: die Einzelbezeichnungen waren zuerst da und haben sich trotz ihrer «Systemlosigkeit» behauptet ...* [11, с. 74-75].

Декларативне твердження автора цього наукового тексту про відмінність між двома величинами **a** (об'єкт порівняння) та **b** (еталон порівняння) (*sich abheben*) аргументується ним та унаочнюється шляхом операційного порівняння – зіставлення (*gegenüberstellen*) двох лексико-семантичних рядів: «*Kater, Katze, Kätzchen*» (терм **a**) – «*Hengst, Stufe, Mähre, Fohlen*» (терм **b**). Це зіставлення підтверджує висновок автора про відмінність **a** та **b** на основі класифікаційного критерію формування рядів **a** та **b** – критерію нормативності (*Regelmäßigkeit/Unregelmäßigkeit*) та системності (*Systemhaftigkeit/Systemlosigkeit*).

Дієслівні утворення із першою складовою *nebeneinander, gegeneinander, daneben-, zusammen- ma aneinander* мають спільне значення зіставлення, порівняння: «*miteinander vergleichen, vergleichend nebeneinander betrachten, vergleichend nebeneinander halten*», і це зіставлення відбувається для виявлення як відповідності, так і відмінності: *Wir wollen die Stoffe im Tageslicht gegeneinander halten (um festzustellen, ob die Stoffe unterschiedlich oder gleich sind)* [9, с. 573]. Те ж саме стосується і дієслова *abwägen*: *er wog seine Worte, das Für und das Wider ab* [6, с. 52].

Модифіковані дієслова з домінуючою семою операційного порівняння вони стають синонімами дієслова *vergleichen* у його вихідному значенні: *Wenn man die beiden Stoffe zusammenhält, sieht man den Farbunterschied* [6, с. 810]. За нейтралізації семи операційного порівняння вони набувають семи відмінності/відповідності та мігрують у мікрополе РП: *Du kannst dich an/in Können, Talent, Redegewandtheit, Klugheit nicht mit ihm messen* [6, с. 428]; *Er kann sich nicht mit ihm messen (kommt ihm nicht gleich)* [14, с. 857]. Модифіковані дієслова з домінуючою семою ОП виконують дискурсивну функцію повної предикації: *Ich werde mich mit ihm messen* [6, с. 428], неповної (позначають згорнутий процес ОП порівняння та імплікують РП): *An dir gemessen, leistet er wenig* [14, с. 857]. Крім того, можуть виконувати дискурсивну функцію модифікації: *Er blickte mich abwägend an* [6, с. 52].

Модифіковані дієслова з домінуючою семою ОП – тривалентні дієслова з трьома облігаторними або двома облігаторними та одним факультативним актантом. Їхня логіко-семантична валентність характеризується детермінованістю термів **Sub** (суб'єкт порівняння), **a** та **b**. Варіативність морфо-синтаксичних моделей зумовлюється способом вираження термів **a** та **b**: розчленованим, стягнено-розчленованим чи копулативно-розчленованим.

Ми вважаємо, що зміна синтаксичної валентності дієсловом ОП за незміни його значення зумовлюється саме різним способом вираження термів **a** та **b** (розчленованим, стягненим, стягнено-розчленованим чи копулативно-розчленованим).

Модифіковані дієслова з домінуючою семою ОП можуть також змінювати своє значення (значення ОП на значення РП). Однак, на відміну від дієслів з вихідним значенням ОП, вони не змінюють при цьому своєї валентності. Їх декодування є контекстуально зумовленим.

Що ж до трансформів ядерних моделей речень із модифікованими дієсловами ОП, то в модальних трансформах за незміни синтаксичної валентності дієслово *messen*, наприклад, набуває синтагматично-модифікованого значення РП: *Er kann sich nicht mit ihm messen (kommt ihm nicht gleich)* [14, с. 857]. У такому

значенні дієслово *messen* мігрує у клас дієслів РП, логіко-семантична валентність яких є двохаргументною: **R (a, b)**.

У пасивних трансформах терм **Sub** набуває статусу факультативного актанта, проте при його невираженості він може бути пресупонованим. Пор.: ... *dessen Brauchbarkeit nicht an der heutigen Sprachleistung ... gemessen werden darf ...* → ... *dessen Brauchbarkeit (von uns) nicht an der heutigen Sprachleistung gemessen werden darf* [11, с. 55].

Отже, проаналізовані дієслова у прямому значенні позначають конкретні дії. У модифікованих значеннях вони набувають сему операційного порівняння, стають синонімами дієслова *vergleichen* у його вихідному значенні або нейтралізують сему ОП та набувають сему РП.

Модифіковані дієслова ОП змінюють синтаксичну валентність за незміни їхнього значення залежно від різного способу вираження термів порівняння. Зміна ж значення модифікованих дієслів (значення ОП на значення РП) не супроводжується при цьому зміною їхньої валентності.

Щодо зазначених у статті дієслів з імпліцитною семою ОП, то вони будуть предметом дослідження окремої статті.

Список використаних джерел

1. Волобуев Н. И. Система отношений языковых средств с оценочной направленностью // Системные отношения языковых единиц: Межвуз. сб. науч. тр. – Ростов на/Дону: Изд-во РГУ, 1987. – С. 59-70.
2. Новак Г. Ф. Структурні та семантичні особливості німецьких дієслів з першими безпосередніми складниками *durch-, über-, unter-, um-, hinter-, wider-, wieder-, voll-*: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / КДЛУ. – К., 2001. – 231 с.
3. Танненцаф М. С. Исследование каузативных глаголов в современном немецком языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 1964. – 16 с.
4. Фесик Н. П. Суффиксальные глаголы современного немецкого языка: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 1981. – 187 с.
5. Admoni W. G. Grundlagen der Grammatiktheorie. – Heidelberg: Quelle u. Meyer, 1971. – 139 S.
6. Agricola E. Wörter und Wendungen: Wörterbuch zum deutschen Sprachgebrauch. Herausg. von E. Agricola unter Mitwirkung von H. Gömer und R. Küfner. – Mannheim. Leipzig. Wien. Zürich: Dudenverlag, 1992. – 818 S.
7. Ballmer Th., Brennenstuhl W. Zum Verbwortschatz der deutschen Sprache // Linguistische Berichte 55. – Bochum, 1978. – S. 18-37.
8. Der Grosse Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. Band 4. – Л.: Ленингр. отд-ние Учпедгиз, 1962. – 700 с.
9. Deutsches Universalwörterbuch / Herausgegeben und bearbeitet vom wissenschaftlichen Rat und den Mitarbeitern der Dudenredaktion unter der Leitung von G. Drosdowski. – 2. Auflage. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: – Dudenverlag, 1989. – 1816 S.
10. Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. Band 4. / hrsg. von der Dudenredaktion. Bearb. von Peter Eisenberg ...– 6., neu bearb. Auflage. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag, 1998. – 912 S.
11. Lang W. Probleme der allgemeinen Sprachtheorie. – Stuttgart: Klett Verlag, 1971. – 124 S.
12. Schreiber H., Sommerfeldt K.-E., Starke G. Zur Beschreibung verbaler Wortfelder des Deutschen für den Sprachunterricht // Deutsch als Fremdsprache 24. – 1987. – H. 2. – S. 84-88.
13. Verben in Feldern. Valenzwörterbuch zur Syntax und Semantik der deutschen Verben / Erarbeitet von H. Schumacher. – Berlin: Walter de Gruyter, 1986. – 882 s.
14. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch / Neu herausgegeben von Dr. Renate Wahrig-Burfeind. – 6. Auflage. – Gütersloh: Bertelsmann Lexikon Verlag, 1997. – 1420 S.

Иссерс О. С., Плотникова О. А.

РЕЧЕВАЯ ПРОВОКАЦИЯ КАК КОММУНИКАТИВНАЯ СТРАТЕГИЯ (НА МАТЕРИАЛЕ ТЕКСТОВ ИНТЕРВЬЮ)

Многочисленные исследования последних десятилетий отражают представление о речевом взаимодействии как об упорядоченном, управляемом явлении, особом виде целенаправленного человеческого поведения [1; 2; 3; 8]. Это проявляется в том, что в процессе речевого общения говорящий, руководствуясь «глобальным намерением» (по Ван Дейку), пытается направлять интеллектуальные и эмоциональные процессы слушающего (его интересы, оценки, рассуждения) таким образом, чтобы те в конечном счете привели его к нужному решению или вызвали определенную психологическую реакцию. Мониторинг коммуникативного поведения может предполагать как вербальные, так и невербальные действия, нацеленные на развитие коммуникативного контакта в желательном для говорящего направлении.

Установка партнеров на тот или иной тип общения определяет характер протекания коммуникации, диктует выбор коммуникативных стратегий и тактик. С одной стороны, можно выделить кооперативные стратегии, помогающие создать гармоничное коммуникативное пространство, нейтрализовать сбой в общении. С другой стороны, нередко можно наблюдать конфликтные стратегии, маркирующие отрицательное поле коммуникативного взаимодействия. К числу последних относится и *стратегия провокации*.

В данной статье провокация рассматривается как целенаправленное, мотивированное, преимущественно контролируемое (через сознательный выбор речевых и языковых средств) коммуникативное поведение. Для выявления провокации в коммуникативном акте важен критерий преднамеренности речевого действия, который позволяет разграничить собственно провокацию и коммуникативную неудачу, возникающую вследствие нарушения этикетных норм. Коммуникативная неудача – это нежелательное для адресанта нарушение процесса общения, тогда как **речевая провокация – это коммуникативный сбой, сознательно организованный говорящим.**

Провокация, безусловно, является конфликтогенной технологией коммуникативного взаимодействия, поскольку предполагает побуждение партнера к таким речевым реакциям, которые могут повлечь за собой нежелательные для него последствия.

Провокация основывается на вторжении в когнитивное или коммуникативное пространство адресата и определяется тактическим заданием говорящего: вынудить собеседника на резкий ответ, показать его «истинное лицо», заставить выйти из заранее подготовленного образа, побудить к незапланированной откровенности и т.д. По сути, провокация является приемом разрушения имиджа. Ответ на словесное нападение, как правило, является защитной реакцией собеседника.